

Herta Maurer-Lausegger

ETNOLOŠKO ARHIVSKO GRADIVO PRI SLOVENSKEM SPOREDU DEŽELNEGA STUDIA ORF V CELOVCU KRATEK SPREHOD PO ARHIVU¹

Ta priložnostni sprehod po arhivu si dovoljujem kot dolgoletna sodelavka Slovenskega sporeda celovškega ORF-a. Morda je bilo srečno naključje, da sem že pri prvem srečanju z našo radijsko postajo, predvsem pa kasneje kot oblikovalka raznolikih etnoloških in dialektoloških oddaj, dobila vpogled v dragoceno zakladnico radijskega arhiva. Arhivsko gradivo slovenskih oddaj mi je razkrilo tesno povezavo med narečjem - ljudsko govorico in šegami, navadami, materialno kulturo prostora in časa..., torej med temami, ki so me napotile v študij etnologije, moje druge stroke.

Deželni studio avstrijske radiotelevizije ORF v Celovcu v svojem arhivu hrani dragoceno zbirko tonskih in avdiovizualnih posnetkov z etnološko vsebino. Zbirka pričuje o bogatem kulturnem izročilu slovenskega življa na Koroškem, pretežno v njegovi izvorni govorici. Čeprav mnogi pripovedovalci in igralci ljudskih iger, pevci in godci že dolgo niso več med nami, jim kdaj pa kdaj še lahko prisluhnemo na radijskih valovih. Razveselimo se ob njihovih melodijah, ob domači pesmi in prijetnem kramljanju, ob obujanju spominov na stara kmečka opravila in domače obitri, nekdanje težko delo in življenje. Lahko se ustavimo tudi pri prastarih obredih in najrazličnejših šegah in navadah letnega koledarja ter življenjskega kroga.

Arhiv predstavlja ljudsko dušo in duha radiotelevizijske postaje. Odseva bogastvo in raznolikost kulturnega, duhovnega in jezikovnega izročila koroških Slovencev. Hrani narečne pa tudi kulturološke in imenoslovne prispevke, ljudske pesmi in viže z najrazličnejših predelov južne Koroške. V arhivu se nahajajo prispevki s Suhe, Komelja in iz širše pliberške okolice, iz preostale Podjune južno od Drave, pa tudi s severnega predela, z Leda in nekaterih vasi z dješkega pogorja, vse do krajev in naselij vzhodno in jugovzhodno od Celovca. Številni so tudi posnetki iz kapelških in obirskih grap, iz Sel in najrazličnejših krajev po Rožu do Kostanj in beljaške okolice. Od Marije na Zilji in Trdanč nas sprehod po arhivu popelje še v okolico Baškega jezera, odtod pa skozi zilske vasi mimo Zahomea, Bistrice in Blač v Dule, Melviče, Brdo in Potoče pri Šmohorju.

Sociokulturne okoliščine v zadnjih desetletjih močno pospešujejo izginjanje kulturnega in jezikovnega izročila, s tem

pa tudi krajevni govori vse bolj izgublajo svojo avtentično podobo. Narečne radijske oddaje iz zgodnjih let še omogočajo, da prisluhnemo 'čistim' slovenskim govorom. Arhivski posnetki iz krajev na skrajni jezikovni meji, kjer je slovenščina že skorajda umolknila, imajo že neprecenljivo vrednost. Dokumentirajo jezikovno stanje, ki ga današnja dialektologija zaradi izgube jezika ne more več zabeležiti. Narečni fond celovškega radijskega arhiva pomembno dopolnjuje bazo številnih dialektoloških tonskih zapisov, ki so se v okviru znanstvenih projektov v preteklih nekaj desetletjih zbrali na slavističnih inštitutih avstrijskih univerz, pa tudi v okviru drugih znanstvenoraziskovalnih ustanov pri nas in v tujini. Arhivsko gradivo preučevalcem slovenskih narečij in kulturologije vsekakor odpira zanimive možnosti za širše znanstvenoraziskovalno delo.

ARHIV IN OBLIKOVALCI SLOVENSKIH ODDAJ

Že od samega začetka slovenskih oddaj pri celovškem radiu so se uredniki zavedali nujnosti arhiviranja zgodovinsko in kulturno pomembnih prispevkov. Kljub težkim časom in gmotnim omejitvam so prvi uredniki slovenskih oddaj zaorali ledino in opravili pionirsko delo, saj so prispevki narejeni kot presenetljivo sodoben zapis narečne govorice. Že v zgodnjih petdesetih letih jim je uspelo ohraniti vrsto etnološko zanimivih posnetkov. Možnosti za arhiviranje tonskega gradiva so se postopoma širile, v zadnjem desetletju pa se je tonskemu arhivu pridružila še zbirka avdiovizualnih posnetkov - televizijskih prispevkov nedeljskih oddaj *Dober dan, Koroška*. Današnji sodelavci in uredniki radia in televizije izkušnje iz preteklosti povezujejo s sodobnim utripom življenja in recentnimi tehnološkimi možnostmi.

Pristop urednikov in avtorjev v oblikovanju radijskih prispevkov je raznolik in zanimiv. Številnih zaslužnih urednikov in sodelavcev radia, ki so z vestnim in odgovornim delom prispevali svoj delež k obogatitvi arhiva, v pričujočem prispevku ni mogoče zajeti. Še manj pa si lahko dovolim strokovno opredelitev ali oceno tako široko zasnovanega arhiva, saj bi bila za to potrebna natančna analiza in podrobna klasifikacija celotnega gradiva. Ob pregledu arhivskih posnetkov se bom v glavnem omejila na izbor starejših ljudskih iger in na pričevanja o ljudskih šegah in navadah.

¹ Članek je nastal kot prispevek za jubilejni zbornik (ob 50. obletnici slovenskih oddaj Slovenskega sporeda pri Deželnem studiu ORF v Celovcu) z naslovom "Glas". Uredil Mirko Bogataj. Založili in izdali Slovenska prosvetna zveza, Krščanska kulturna zveza, Založba Drava in Mohorjeva založba v Celovcu 1996. Ker bi informacije o etnološkem arhivskem gradivu utegnile biti zanimive tudi za širšo javnost zunaj avstrijske Koroške, ga objavljamo tudi na tem mestu.

LJUDSKE IGRE

Med najstarejšim arhivskim gradivom se nahajajo Špicarjeve zvočne slike v rožanskem narečju (1952-1957; režija: Vinko Zaletel, Jaka Špicar, Janko Janežič) in Drabosnjakovske verske ljudske igre, ki jih je za radio pripravil Niko Kuret (*Pastjon* 1956, *Izgubljeni sin* 1958, *Pastirska igra* 1958). Uprizoritve Drabosnjakovskih iger v zadnjih dveh desetletjih so posnete tudi na filmski trak. 1978. leta je bila po Špicarjevi priredbi posneta *Miklova Zala*, v 80. letih pa je sledila serija narečnih iger in prizorov, ki jih je spisal Miro Miškulnik.

PRIČEVANJA O LJUDSKIH ŠEGAH

Med najmarljivejše sodelavce slovenskih radijskih oddaj z etnološko vsebino je sodil narodopisec in neumorni kulturni delavec Pavle Zablatnik. Prispevke iz najrazličnejših predelov Podjune, Roža in Zilje je začel pripravljati že od prvih začetkov slovenskih radijskih oddaj v 50. letih in ostal zvest sodelavec in oblikovalec etnoloških oddaj vse do leta 1967. V svojih prispevkih je predstavljal šege in navade v teku letnih časov in življenjske šege (koledovanje, jurjevanje, florijanjevanje in kresovanje, ljudsko medicino in ljudsko verovanje, ziljsko ohcet, sodarstvo na Kočuhli idr.).

Med pionirje prvih slovenskih oddaj v 50. letih sodita še Janko Messner - Petrov Anzej s prispevki s Komelja ("čamarške pesmi") in pliberške okolice ter dolgoletni radijski sodelavec Valentin Polanšek, ki nas v svojih oddajah od leta 1955 dalje seznanja z življenjem, delom in šegami ter posebnostmi po kapelških grapah, na Obirskem in v Selah. Vrsto etnološko zanimivih oddaj je v kapelški in žitrajški okolici med leti 1972 in 1980 posnel Jožef Pasterk.

Številne so oddaje Mirka Kumerja, pd. Črčaja, ki je pretežno v 70. letih poizvedoval na kmetijah po mnogih krajih jugovzhodne Podjune (tudi v Šmiklavžu) o življenju, delu in

šegah. Prispeval je tudi vrsto kulturnozgodovinsko pomembnih občinskih portretov (Suha, Pliberk, Bistrica nad Pliberkom, Globasnica, Žitara vas, Škocijan, Sele). Temeljit vpogled v delo, šege in navade v pliberški okolici nam posredujejo tudi izredno zanimive narečne oddaje, ki so jih sodelavci radija pripravili s Francem Buchwaldom v Nonči vasi v letih od 1969 do 1982.

Bogato izročilo in življenje v šentjakobski okolici je zajeto v prispevkih, ki so jih sodelavci radija posneli s kulturnim delavcem Šimanom Martinjakom iz Gorinčič pri Št. Jakobu v Rožu. Z njegovo pomočjo so se med drugim ohranili opis šeg v koledarskem letu in rožanske ohceti, pripovedno ustno izročilo (posnetki z Urško Simonič iz št. Petra pri Št. Jakobu), ledinska in hišna imena na Brnci, pa tudi zanimivi kulturnozgodovinski podatki o društvenem delovanju, predvsem o uprizoritvah *Miklove Zale* (ki jo je režiral in igral 40-krat), o Pavlu Kernjaku, o Grafenauerjih ipd.

Ziljske šege in navade nam je v letih od 1960 do 1980 po radijskih valovih predstavljal Niko Kriegl iz Zahomca. Z njegovimi prispevki se je ohranilo mnogo dragocenega izročila iz Ziljske doline: šege v koledarskem letu, štehanje, navade ob rojstvu in smrti, ziljska *vascil*, besedila iz ustnega pripovedovanja, oddaja o Matiji Majarju Ziljskem idr.

Na področju imenoslovja in etnologije je v novejšem času vse do današnjih dni vodilno ime Slovenskega sporeda dr. Anton Feinig, ki skrbi predvsem za naše poznavanje tradicije v Rožu. Oddaja *"Rož, Podjuna, Zilja"* urednika Francija Sadojška pa omogoča nepretrgan stik slovenskega radijskega poslušalstva z vsakim kotičkom Koroške v preteklosti in sedanjosti.

Banjški pogled v arhiv ne more predstaviti bogate celote, lahko pa opozori in spodbuja: narečno-etnološke oddaje so nepogrešljive in nenadomestljive ne le za poslušalstvo, ampak tudi za širok krog strokovnjakov, ki raziskujejo in ozaveščajo živo življenje in ohranjajo spomin na preteklost.

Zusammenfassung

DAS VOLKSKUNDLICHE ARCHIVMATERIAL DER ABTEILUNG FÜR SLOWENISCHE SENDUNGEN BEIM ORF LANDESSTUDIO KÄRNTEN - EIN STREIFZUG DURCH DAS ARCHIV

Herta Maurer-Lausegger

Während meiner Tätigkeit als freie Mitarbeiterin beim ORF Landesstudio Kärnten wurde ich mit den wertvollen Schätzen des volkswissenschaftlichen Materials der Abteilung für slowenische Sendungen im Rundfunkarchiv vertraut. Hier erkannte ich die enge Verknüpfung des Dialekts mit den räumlich und zeitlich orientierten Themen aus der materiellen und geistigen Volkskultur, was mich schließlich zum Studium der Volkskunde, meiner zweiten Studienrichtung, bewog. Im vorliegenden Streifzug durch das Archiv der letzten 50 Jahre wird der kulturhistorische Wert der mundartlichen Radiosendungen in slowenischer Sprache gewürdigt. Die Abteilung für slowenische Sendungen verfügt über eine breite Palette volkswissenschaftlicher Radio- und, die die vielfältige Volkskultur sowie die Volksseele und den Volksgeist der slowenischen Bevölkerung Kärntens widerspiegelt. Seit den 50er und 60er Jahren konnte ein immer größer werdender Kreis volkswissenschaftlich ambitionierter Mitarbeiter gewonnen werden, der der Hörerschaft das überaus mannigfaltige volkswissenschaftliche Potential aus dem Jauntal, Rosental und dem Gailtal nahebringt. Die ältesten mundartlichen Radiosendungen aus den 50er Jahren konzentrierten sich auf Volksschauspiele, aber auch auf die Darstellung diverser Themen aus der geistigen und materiellen Volkskultur der slowenischsprachigen Bevölkerung Kärntens. Seit den 60er Jahren rücken das Lebens- und Jahresbrauchtum, die Vielfalt der bäuerlichen Tätigkeiten und der gewerblichen Handwerkskunst aus allen Tälern Südkärntens in den Mittelpunkt der Berichterstattung.

Das Archivmaterial mit den Rundfunksendungen der letzten fünf Jahrzehnte, aber auch die im Rahmen der FS-Sendung "Dober dan, Koroška" aufgezeichneten mundartlichen Beiträge der letzten Jahre stellen eine sprach- und kulturgeschichtlich bedeutende Fundgrube dar. Die mundartlichen Aufnahmen aus den Ortschaften an der äußersten Sprachgrenze, wo heute das Slowenische aus soziolinguistischen Gründen kaum oder garnicht mehr verwendet wird, sind für die dialektologische Forschung von großer Bedeutung. Sie stellen eine wertvolle Ergänzung anderer dialektologischer Archivsammlungen an den österreichischen Universitäten, aber auch an in- und ausländischen forschungseinrichtungen dar.